

*«Нехай він ніколи не забуває, що хоча поки що
ім'я Моцарт йому поблажливо сприяє,
згодом воно поставить до нього
суворі і високі вимоги».*

*Allgemeine musikalische Zeitung,
Ляйпциг, травень 1805 р.*

14 ВЕРЕСНЯ 1844 РОКУ, ЧЕРЕЗ ПІВТОРА МІСЯЦІ ПІСЛЯ СМЕРТІ ФРАНЦА КСАВЕРА Моцарта, у Віденській музичній газеті вийшла його перша біографія, яку написав Алоїз Фукс¹, музикознавець, член Імператорської Придворної капели, який був особисто знайомий з Моцартом, і вона починається такими словами:

«Синам великих мужів, особливо якщо вони наслідують ступити на батьківський шлях, — завжди буде важко, бо надто часто здійснюватимуть абсолютно невідповідні порівняння; і, щоби задовольнити ці виставлені світом вимоги, такі сини повинні навіть перевершити досягнення своїх батьків.

Нерідко трапляється, що велике ім'я, яке залишилося у спадок разом із надмірною славою, швидше стримує, аніж сприяє розвитку наступних поколінь»².

Документів про перший період життя Франца Ксавера збереглося небагато. 26 липня 1791 року на світ з'явилася остання, шоста дитина, народжена у шлюбі Вольфганга Амадея та Констанції Моцартів, яку охрестили Францом Ксавером Вольфгангом. Малий «Вові», як його пестливо називали вдома, успадкував від батька музичний талент й певні зовнішні ознаки, зокрема особливу форму зовнішньої частини вуха, яка була по-іншому вигнута, ніж звично. Одного разу, коли Вольфганг Амадей займався на клавирі, новонароджений Франц Ксавер голосно заплакав, і його крик ідеально потрапив у тональність музичного виконання батька, на що той словами: «Народився Моцарт!» напроорокував синові музичне майбутнє.

¹ Алоїз Фукс (Aloys Anton Fuchs, 1799–1853) — моравсько-австрійський придворний військовий радник (ад'юнкт ц. к. придворної військової ради), співак придворної капели, дослідник музики та колекціонер музикалій. Музична колекція та автографи Фукса містили твори Й. С. Баха, Г. Ф. Генделя, К. В. Глюка, Й. Гайдна, В. А. Моцарта, Л. ван Бетховена та інших, а також каталоги творів. Серед сучасників вважався найбільшим знавцем музичних рукописів. Його сертифікати автентичності для автографів В. Моцарта актуальні і сьогодні.

² Fuchs Alois. Biographische Skizze Von Wolfgang Amadeus Mozart (dem Sohne). Wiener allgemeine Musik-Zeitung. 1844. 14 September. № III.

Але ця ідилія не протривала навіть 5 місяців, бо і сім'я, а з нею весь світ, втратили великого композитора. Він, на жаль, не залишив своїм дітям нічого, окрім рукописів та славного імені.

Овдовіла Констанція на той час ледве зводила кінці з кінцями, продаючи, видаючи та пропагуючи твори покійного чоловіка та одночасно займаючись вихованням двох синів. Як згодом із полегкістю згадував старший брат Карл, волею матері для кар'єри музиканта було призначено не його, а молодшого Франца Ксавера, який у той час проявив справжнє музичне обдарування. Констанція — мати Моцарта, мала неабиякий продюсерський талант, бо зуміла якось поставити 4-річного Франца Ксавера на стіл, придумавши номер, де він дитячим голосом на загальне захоплення та здивування виконував арію Папагено з «Чарівної флейти» зі спеціально для нього придуманим текстом. Старший Карл згадуватиме пізніше у своєму листі: «У дитинстві я отримував їжу та деякі уроки на фортепіано, але лише як додаткові заняття, оскільки наказом моєї матері вже було вирішено, що це не я, а мій тоді ще дворічний брат повинен був ступити на цей шлях, що, хоча і не потішило мене тоді, але в результаті, у більш зрілому віці, я цим рішенням був дуже задоволений, виходячи з твердого переконання, що сини батька, який настільки відзначився, ніколи не повинні ступати, маючи навіть таланти більші за ті, які мав я, на батьківський шлях, оскільки вони ніколи не зможуть задовольнити вимоги, що пред'являються до них»³ (3 листа Карла Моцарта, 4 квітня 1856 р.).

Отже, за рекомендацією самого Гайдна, який у листах по-батьківськи піклуватиметься за долю Франца Ксавера, син Моцарта потрапляє на навчання до найкращих учителів Відня, де здобуває професійні музичні навички. А від 13 років уже сам починає заробляти собі на життя, даючи уроки музики, продовжує вивчати іноземні мови, пише і видає свої перші композиції. У квітні 1806 р. Моцарт навіть підтримує фінансово свого брата, який ще 1798 року виїхав до Італії.

У неповні 14 років Франц Ксавер дає свій великий дебютний концерт у театрі Ан-дер-Він, який приносить нечуваний фінансовий успіх та широкий

³ Carl Thomas Mozart an Alois Taux in Salzburg, Mailand. 4 April 1856. Mozart Briefe und Dokumente — Online-Edition, herausgegeben von der Internationalen Stiftung Mozarteum, Salzburg. <https://dme.mozarteum.at/briefe-dokumente/>

публічний резонанс. «Наш маленький Вольфганг» викликав своєю появою загальний ентузіазм, який став ще теплішим уже під час самого концерту, йому довелося кілька разів знову і знову виходити до надзвичайно численної аудиторії, що на той час було рідкістю, і прибуток від цього концерту склав 1700 флоринів — нечувану на той час суму».⁴

Ляйпцизька *Allgemeine musikalische Zeitung* за травень 1805 року публікує таку рецензію на його дебютний виступ: «8-го [травня] 13-річний син Моцарта вперше виступив як піаніст та композитор перед дуже великою аудиторією. Концерт відкрився зворушливою симфонією Моцарта соль-мінор, цим безсмертним твором видатного композитора, який поєднує в собі найбільшу красу та піднесену велич, ніколи не переходячи у неконтрольовану ефектність. Це колосальна картина найдосконаліших пропорцій; Юпітер Фідія, що вселяє трепет і любов одночасно. Дуже шкода, що якість виконання цього шедеву не відповідала його справжній цінності. Скрипок та віолончелей було замало, і взагалі склад оркестру не відповідав розмірам театру. Далі молодого Моцарта вивела до глядачів його мати, і всі зустріли його бурхливими оплесками. Він виконав великий, гарний фортепіанний концерт До-мажор свого батька, хоча і в дещо повільному темпі, але зате якісно і точно, продемонструвавши велику вправність. Оркестр, який йому акомпанував, особливо група духових інструментів, був не на висоті. Після концерту була виконана кантата, яку, згідно з оголошенням, написав молодий Моцарт до 73-го дня народження Гайдна. Важко повірити, що це все інструментування зробив хлопчик, але текст був відповідний, музика жвава та багатообіцяльна; частина триголосного хору без супроводу була цілком прийнятною, тому — все сподобалося. Нехай ті заслужені оплески, якими був нагороджений молодий Моцарт, стануть для майбутнього митця подвійним заохоченням у прагненні рухатися слідами великого батька! Нехай він ніколи не забуває, що хоча поки що ім'я Моцарт йому поблажливо сприяє, згодом воно поставить до нього суворі і високі вимоги; і що мистецький шлях без великих і важких зусиль пройти неможливо. У другому розділі прозвучали різні фрагменти з «Ідоменея», відомої юнацької опери В.А. Моцарта. Один марш довелося навіть повторити. Завершили

⁴ Fuchs Alois. Biographische Skizze Von Wolfgang Amadeus Mozart (dem Sohne). Wiener allgemeine Musik-Zeitung. 1844. 14 September. No III.

програму "Варіації для фортепіано" на добре відомий менует з опери "Дон Жуан"⁵, деякі з яких були досить цікавими і добре виконаними»⁶.

З гонорару за концерт вдалося розрахуватися за навчання зі всіма професорами, які до того викладали йому безкоштовно. Але попри те, що Франц Ксавер блискуче презентував свої досягнення як молодий піаніст та композитор, вимоглива і честолюбива мати Констанція все ж залишалася невдоволеною, з її листів зрозуміло, що вона вважала наполегливість молодшого сина недостатньою. Згодом наріли зміни в особистому житті матері через її заміжжя з данським дипломатом Георгом Ніколаусом Ніссеном, планувався переїзд до Копенгагена. Молодий Моцарт дорослішав, будуючи власні плани на майбутнє. Ігнац Франц Едлер фон Мозель 1808 року у своєму огляді становища сучасного музичного мистецтва у Відні позначає Франца Ксавера як «піаніста», «митця і професора»:

«Вольфганг, молодший син безсмертного Моцарта, безсумнівно, був би чудовим піаністом, якби інші не вважали, що через ім'я, яке він носить, мають право виставляти більші, ніж звичайно, вимоги, яким він ще не повністю відповідає. Він вже зробив кілька композиторських спроб, а також дає уроки»⁷. Незважаючи на величезні вимоги, які були спричинені ідеалізованим образом його батька, Моцарт вже у віці 16 років був одним із найвідоміших піаністів Відня, у ньому громадськість бачила посередника «духу Моцарта» (пер. О. Л.).

⁵ Написав також Ф. К. Моцарт (прим. упорядниці).

⁶ Allgemeine musikalische Zeitung. Leipzig. 1805. 01. 05. No 31. S. 502–503 (пер. упорядниці).

⁷ Mosel Ignaz von. Übersicht des gegenwärtigen Zustandes der Tonkunst in Wien. Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat. Allgemeine musikalische Zeitung. 1 Jg. 12. 07. 1808. No 19. S. 163–164 (пер. упорядниці).

Констанція Моцарт.

Поштова листівка з літографією за олійним портретом Йозефа Лянґе. 1789.
Internationale Stiftung Mozarteum Salzburg

ЛИСТ 1

Франц Ксавер Моцарт до Карла Фердинанда Амєнди⁸, Тальсен

Відень, 21 червня 1803 року

Дорогий Амєндо!

Давно вже я не мав більшого бажання, ніж отримати нарешті нагоду написати Вам, але такої нагоди все не траплялося. Але тепер, коли перебуваю у добродія ф[он] Штрайхера з метою повністю віддатися музиці і моєму фахові, така нагода трапилася, бо Вам відсилають інструмент, на якому я сам так часто вправлявся. З добродієм фон Штрайхером та його дружиною я часто розмовляю про Вас і з тих розмов дізнався, що ви одружилися і що у вас народився син, який принесе Вам, я вам цього бажаю, чимало радості. Залишаюся Вашим щирим приятелем і колишнім вихованцем.

Вольфганг Моцарт

ЛИСТ 2⁹

Від Вольфганга до Нанетти фон Гольдган¹⁰

Відень, 1802 або 1803 рік

Мила панно Нанетто!

Даруйте мою безцеремонність, але дозволю собі прохати Вас надіслати мені нашим слугою «Рондо», яке я скомпонував¹¹. Здоровіть усіх домашніх і будьте певні, що я навіки Ваш покірний слуга.

В.А. Моцарт

ЛИСТ 3

Імовірно, до Гауснера

6 грудня 1806 року¹²

Найдорожчий друже!

Винними у моєму мовчанні не є ані забудькуватість, ані недбалість, а неакуратність добродія Мауса¹³, який передав мені твого безцінного листа щойно в травні 1806 року (я сам мусив по нього піти). А відповісти відразу я не міг, бо не знав твоєї теперішньої адреси. Вже і не сподіваюся отримати «Телемаха»¹⁴, бо Маус став професором в Лайбаху¹⁵ і виїхав туди. Коли я за день до його від'їзду послав до нього одного приятеля з запис-

⁸ Карл Фердинанд Амєнда (*Karl Ferdinand Amenda, Kārlis Amenda*, 1771–1836) — курляндський (латвійський) скрипаль, педагог, священник-лютеранин (1802). У 1798–1799 рр. у Відні: вчитель музики австрійської принцеси Кароліни (доньки князя Лобковіца), дітей Констанції Моцарт і дітей Йоганна Бетховена (батька композитора, який помер 1792 року), близький друг Л. ван Бетховена. Отримавши місце пастора в євангелістсько-лютеранській церкві м. Тальсена (тепер — Талсі, Західна Латвія), одружився з Жанеттою Бенуа (*Jeanette Benoit*, 1785–1844), швейцаркою французького походження, матір'ю його 13-ти дітей (їхній первісток, згаданий у листі, народився 22 березня 1803 року). Від 1802 року до кінця життя служив у Талсі, де його й поховали.

⁹ Публікується вперше.

¹⁰ Імовірно, адресований до доньки відомого Моцартам у Відні купця Джозефа Оділіо Гольдгана (*Joseph Odilio Goldhahn*).

¹¹ *Rondeau favori (Allegretto) op. 4 F-dur* (1802) для клавіру з присвятою матері на її імені (*FXWM VI:1*).

¹² У листі примітка: отримано 11 лютого 1807 р.

¹³ Д-р Йозеф Маус/Маусс (*Joseph Maus(s)*, 1774–1856) — закінчив філософський факультет Віденського університету, ц. к. професор історії, декан і ректор університету в 1824–1825 і в 1851–1852 рр. у Лемберзі, де й помер. Співробітник часопису «Мнемозіна» (додатку до *Lemberger Zeitung*).

¹⁴ Роман французького письменника Франсуа Фенелона «Пригоди Телемаха» (1699), написаний для вихованця Фенелона, онука Людовіка XIV, з дидактичною метою. Аж до Першої світової війни роман був неймовірно популярним на європейському книжковому ринку. В.А. Моцарт прочитав цю книжку 1770 р. (перед цим побувавши на могилі Фенелона в Камбре) і, як вважають, використав враження від читання в опері «Ідомеоне».

¹⁵ Тодішня назва Любляни.

кою, в якій вимагав віддати мені мою книжку, він відповів, що, мовляв, саме пакується в дорогу і знайти її не може, до того ж — це нічого не варта книженція. Приятель мій повторив, що це «Телемах» і що навіть якби ця книжка не мала іншої вартості за ту, що вона від тебе, то й це одне було би достатньою причиною, щоб я в нього вимагав її повернення. Нічого не допомогло. Та досить про це. В нас удома тебе все ще недооцінюють, тож ніхто не знає, що я до тебе пишу. Тому попрошу тебе адресувати листи до добродія Еллінгера¹⁶ на *Grünangergasse, 886*¹⁷, гофмайстра у пана Єкля на другому поверсі. Передавай багато вітань своїй любій дружині, яку я добре знаю. Моя тітка¹⁸ одружена з добродієм Гайблем (перша дружина якого виявила йому таку ласку, що померла). Я їду на 5–6 місяців до Данії. Першою мені про твоє одруження сказала Шльоссерка¹⁹, але я їй не повірив. Трохи докладніше про тебе розповів наш приятель Капп, за що я йому дуже вдячний. Що стосується моєї любові до тебе, то я не змінився. Єдина заувага: я маю більше незламності (ти вже мені вибач цю самозакоханість). Будь здоровий і відпиши якомога скоріше своєму вірному другові.

P. S. Як ми і домовлялися, пишу до тебе на «ти». Нойкомм²⁰ в Росії, дуже задоволений. У 1805 році я мав великий музичний виступ²¹ (академію) з оваціями. Я все ще вчуся і матиму публічний екзаме́н. Зараз саме вивчаю поезію. Вибач мій нездалий почерк, я саме дуже поспішаю. Маю підстави бути лютим на Мауса. Вітай свою дружину і передай їй, що я дуже

добре пригадую, як гарно проводив у неї свій вільний час. Якщо у вас вже є хтось маленький, то цілуй його від мене. Твій від'їзд став для мене несподіваним.

ЛИСТ 4

*Лист до добродія капелмейстера (ймовірно, до музичного видавця Йоганна Антона Андре²²), Оффенбах
Відень, 25 квітня 1807 року*

Вельмишановний пане капелмейстере!

Кілька років тому Ви писали моїй Матері, що були б не проти вигравірувати щось із моїх творів з метою зробити моє ім'я за кордоном трішки відомішим. Тож я з великою охотою користуюся нагодою, щоб повідомити Вам про закінчене Тріо для піанофорте із супроводом скрипки і віолончелі [op. 19 A]. Я вже мало не продав його тут за 12 золотих дукатів (за курсом), але Матінка моя не дозволила цього, бо бажає, щоб я скористався нагодою, яку Ви так ласкаво запропонували. Тому наберуся сміливості запропонувати Вам цей твір (якщо я можу його так називати) за тією ж ціною, підбадьорюючи себе надією, що він хоч трохи достойний оцінки такого знавця, як Ви. Очікуючи на якомога швидшу відповідь, залишаюся щонайвідданішим Вам.

В.А. Моцарт-син

¹⁶ Еллінгер (Ellinger) — аптекар у Відні.

¹⁷ На *Грюнангергассе, 850* Моцарт житиме від 1838 р., у домі Йозефіни Бароні-Кавалькабо.

¹⁸ Наймолодша сестра Констанції, Софі Вебер, щойно 7 березня 1807 року вийшла заміж за Якоба Гайбля, композитора і капелмейстера в славонському місті Джаково. Перша дружина Гайбля Катаріна померла від туберкульозу 14 лютого 1806 р.

¹⁹ Дружина віденського аптекаря Венцеля Шльоссера (Wenzel Schlosser).

²⁰ Кавалер Сигізмунд фон Нойкомм (Sigmund Ritter von Neukomm, 1778–1858) — знаний свого часу капелмейстер, композитор, дипломат, масон. Багато гастролював. Великий шанувальник музики В.А. Моцарта. У 1804–1808 рр. жив у Російській імперії, був капелмейстером Німецького театру в Санкт-Петербурзі, де очевидно заприятелював з українськими шляхетськими колами, що відобразилося у його творчості (Квінтет для струнних і кларнету, де 3 ч. варіації на тему пісні Семена Климовського «Їхав козак за Дунай»).

²¹ Виступ Ф.К. Моцарта відбувся 8 квітня 1805 р. у музичній академії в театрі Ан-дер-Він.

²² Йоганн Антон Андре (Johann Anton André, 1775–1842) — скрипаль, композитор, дослідник, книговидавець, був третім сином засновника знаменитого музичного видавництва в м. Оффенбах (а саме в архіві Оффенбаха було знайдено перший із двох листів, другий — в архіві Тюбінгена). Завдяки співпраці з винахідником літографії Алоїзом Зенефельдером першим застосував літографування для друку нот (1799). 1800 р. Андре придбав усі рукописи творчої спадщини Моцарта, після того як Гайдн звернув увагу на скрутну ситуацію його вдови, тоді як видавництво *Breitkopf und Härtel* після тривалих роздумів відмовилося купити Моцартові твори. Й.А. Андре видав тематичний каталог творів В.А. Моцарта у 1805 р. (Друге вид. — 1828 р.)